

PLANIRANJE I UREĐENJE RURALNIH PODRUČJA SA TEŽIŠTEM NA OČUVANJE BIODIVERZITETA U SREDNJOBOSANSKOM KANTONU

Rade Biočanin, email: [email: rbiocanin@np.ac.rs](mailto:rbiocanin@np.ac.rs)

Nedžada Tolja

Enisa Kadrić

Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku

Sažetak: Čovjek kao najsavršenije biće na planeti Zemlji nosi veliki teret očuvanja i unaprijeđenja životne sredine. Stara je izreka da sredina utiče na formiranje čovjeka, međutim, ni čovjek nije samo pasivni „posmatrač“ sredine u kojoj živi. Živeći u toj sredini, čovjek je modificira prema svojim potrebama, mogućnostima i skolnostima, dajući joj tako pečat samog sebe. Živimo u državi koja se može pohvaliti mnogim prirodnim ljepotama i bogatstvom, ali naš genetički kod odaje našu nezainteresiranost za očuvanje životnog ambijenta. Srednjobosanski kanton je jedan od deset kantona Federacije BiH, u središnjem dijelu, na površini od 3.189 km², što čini 12% površine Federacije, sa preko 253.000 stanovnika. Po svom geografskom položaju predstavlja važno raskršće BiH i evropskih puteva, te značajno tranzitno područje. U ovom koautorskom radu cilj je da ispitamo stanje i procese u životnom eko-sistemu ovog kantona, sa težištem na analizi efekata i posljedica antropogenih zagađenja ruralnih područja, te utjecaj na biodiverzitet. Značajnu ulogu ima strategija održivog razvoja, koja nam trasira put u EU.

Ključne riječi: Životna sredina, kanton, prirodne ljepote, biodiverzitet, zagađenje, strategija razvoja, eko-bezbjednost

PLANNING AND DEVELOPMENT OF RURAL AREAS WITH THE WEAPON OF BIODIVERSITY CONSERVATION IN THE MIDDLE- CENTRAL CANTON

Abstract: A man as the most perfect creature on the planet Earth carries a great burden of preserving and improving the environment. The old saying is that the environment has an impact on the formation of man, however, man is not only a passive "observer" of the environment in which he lives. Living in that environment, man is modifying according to his needs, possibilities and schools, giving her the seal of herself. We live in a country that can boast of many natural beauties and wealth, but our genetic code gives away our lack of interest in preserving the living environment. Central Bosnia Canton is one of ten cantons of the Federation of BiH, in the central part, on an area of 3.189 km², which makes up 12% of the territory of the Federation, with over 253.000 inhabitants. By its geographical position it represents an important crossroads of BiH and European roads, and a significant transit area. In this co-author's work, the aim is to examine the state and processes in the life ecosystem of this canton, with a focus on the analysis of the effects and consequences of anthropogenic pollution of rural areas, and the impact on biodiversity. An important role is played by the strategy of sustainable development, which paves the way for the EU.

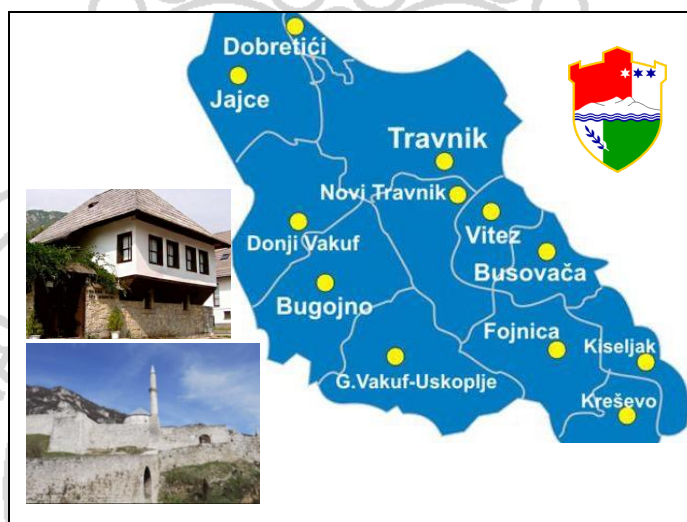
Key words: Environment, canton, natural beauty, biodiversity, pollution, development strategy, eco-safety

Uvod

Srednjobosanski kanton zauzima površinu od 3.189 km² i jedna je od 10 administrativnih jedinica u sastavu Federacije BiH. U usporedbi s drugim kantonima u Federaciji, Kanton se, po površini, nalazi na petom mjestu i u svom sastavu ima 12 općina: Bugojno, Busovača,

Dobretići, Donji Vakuf, Fojnica, Gornji Vakuf – Uskoplje, Jajce, Kiseljak, Kreševo, Novi Travnik, Travnik i Vitez. Nalazi se u središnjem dijelu BiH i graniči sa Zeničko-dobojskim kantonom, Sarajevskim kantonom, Hercegovačko-neretvanskim kantonom i Kantonom broj 10, te s entitetom Republika Srpska.

Kanton je izrazito brdsko-planinsko područje sačinjeno od: dolinsko-kotlinskih dijelova Lašve, Vrbasa i Fojnice te planinskih dijelova s nadmorskom visinom i do 2.110 m. Promatrajući veličinu i broj stanovnika općina koje su u sastavu Kantona, može se zaključiti da najveći udio u površini Kantona ima općina Travnik, dok je površinom najmanja općina Dobretići. Kada je riječ o broju stanovnika, općina Travnik ponovno se nalazi na prvom mjestu u Kantonu, a slijede je općine Bugojno, Jajce, Vitez, Novi Travnik itd.

Slika 1. Općine Srednjobosanskog kantona

1. Prirodne vrijednosti Kantona

Na prostoru Kantona nalaze se značajne rezerve ugljena raspoređene u tri bazena (bugojanski, jajački i sarajevsko-zenički), zatim ležišta crnih metala i značajna nalazišta nemetala, nalazišta različitih obojenih metala od kojih je najvažnija ruda boksita, zatim cink, olovo, srebro, živa i zlato. Osim toga zastupljene su i druge industrijske mineralne sirovine, kao što su rude aluminija – boksita, rude željeza – magnetiti, hematiti i limoniti, rude gipsa, rude kvarcita, žive, bakra, olova, cinka, te građevni materijali, kao što su tehnički i arhitektonsko građevni kamen u koji spadaju dolomiti, vapnenci, kvarc-dioriti, rioliti, mramori, tufovi i sadre, kao i gline.

Prirodne značajke tla u Kantonu definiraju ovaj resurs kao izrazito osjetljiv, što zahtijeva odgovorno upravljanje njime. Činjenice da 84,2 % teritorija ima nagib veći od 13 %, da je 40 % zemljišta pliće od 30 cm te da su 17 % zemljišta vrlo plitka tla upućuje na to da se najveći dio teritorija može svrstati u kategoriju osjetljivih tala koja zahtijevaju dodatnu brigu i posebne načine upravljanja te primjenu posebnih proizvodnih praksi. Šume su jedan od značajnih prirodnih resursa Kantona. Kvaliteta drva i dovoljne količine sirovina za opsluživanje drvne industrije odlična su razvojna perspektiva Kantona.

1.1. Vodeno bogatstvo SBK

S prosječno raspoloživim vodama od 22,3 l/s po km² Kanton ima veće vodno bogatstvo od prosječnog vodnog bogatstva Bosne i Hercegovine u slivu rijeke Save (18 l/s po km²).

Sustav vodoopskrbe i kanalizacijske mreže dotrajavao je i samo je djelomično obnovljen i rekonstruiran. Područje Kantona nije izrazito ugroženo poplavama, one su manjeg intenziteta i uglavnom su uzrokovane dugotrajnim padalinama, podzemnim vodama, sječom šume, bespravnom gradnjom, zauzimanjem vodnoga pojasa i sporim prijemom vode u korito rijeka Vrbas, Lašva, Fojnica i njihovih pritoka.

Na području općina Kantona ne postoje izgrađeni decentralizirani sustavi upravljanja otpadnim vodama primjenom bioloških i ekološki prihvatljivih metoda.

Kanalizacijski sistem uglavnom obuhvaća samo urbane gradske dijelove, a pročišćavanje otpadnih voda ne provodi se, pa se one izravno ispuštaju u vodotoke. Otpadne vode iz industrije sadrže neorganske primjese sa specifičnim toksičnim osobinama (soli, baze, kiseline, teški metali, metalni oksidi i hidroksidi, vodik sulfid i sl.), zatim suspendirane čestice, rastvorene organske i neorganske tvari, ostatke sredstava za čišćenje i dezinfekciju, boje, kao i škrobni lijepak i druge tvari koje izazivaju povećanu onečišćenost površinskih i podzemnih voda.

1.2. Zaštićeni dijelovi prirode

Zaštićenim prirodnim područjima ne upravlja se sukladno znanstvenim ekološkim praksama. Spomenici prirode, kao što su pećine, jame i jezera, nedovoljno su istraženi na području Kantona. Sabor Kantona Središnja Bosna zasad je prihvatio Zakon o proglašenju Prokoškoga jezera spomenikom prirode.

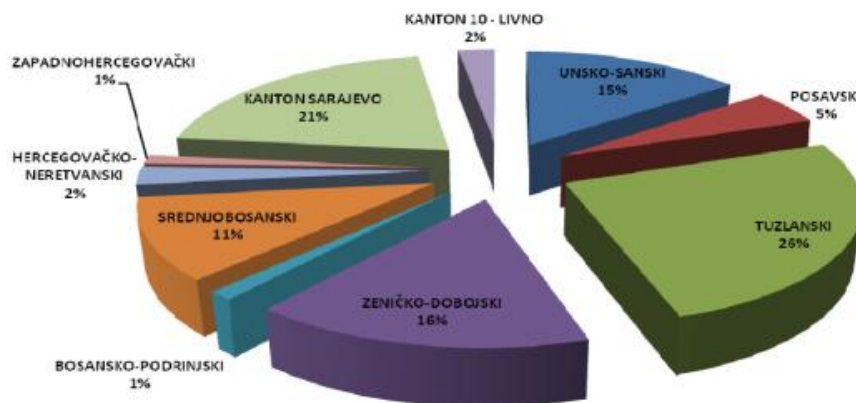
1.3. Šume srednjobosanskog kantona

Upravljanje državnim šumama, primjereno odredbama važećeg Zakona o šumama (Službene novine Kantona Središnja Bosna, broj: 5/14 i 12/15), u mjerodavnosti je Vlade Kantona, koja je osnovala, u sastavu resornoga ministarstva, Kantonalnu upravu za šumarstvo, kojoj su povjereni u mjerodavnost upravni, stručni i drugi poslovi u vezi s kontrolom i stručnim nadzorom iskorištavanja šuma i šumskoga zemljišta radi očuvanja i unapređenja trajnosti upravljanja šumama. Istodobno sa osnivanjem Kantonalne uprave za šumarstvo, osnovano je i kantonalno Šumsko-gospodarsko društvo „Šume Središnje Bosne“.

1.4. Iskorištenost zemljišta srednjobosanskog kantona

Zemljište u Kantonu, a osobito poljoprivredno zemljište, ugroženo je nekontroliranom urbanizacijom, kao i povećanim zahtjevima za promjenom namjene zemljišta. Udio zemljišta sa srednjom i visokom razinom sadržaja teških metala, s tim da se Co i Cd ne pojavljuju kao bitni onečišćivači (drugi postotak predstavlja postotak zemljišta koja imaju visoku razinu onečišćenja).

Značajan je dio zemljišnih površina (od 151.794 m²) Kantona neupotrebljiv jer je označen kao potencijalno minirano područje prema podacima Kantonalne uprave za civilnu zaštitu.

Slika 2. Udio policije na otkrivanju djela eko-kriminaliteta

2. Prijedlozi razvoja ekoloških smjernica

- Upotreba novih tehnologija koje imaju manji utjecaj na okoliš,
- Donošenje kantonalnih i lokalnih okolišnih akcijskih planova,
- Izgradnja sustava upravljanja otpadom sukladno važećem zakonodavstvu i strategiji (donošenje planova, općinskih planova upravljanja otpadom, sanacija odlagališta, uspostava regionalnog odlagališta otpada),
- Iskorištavanje obnovljivih izvora energije,
- Racionalnije korištenje energije kroz implementaciju sustava energetske efikasnosti,
- Velike količine otpada koje mogu biti iskorištene za proizvodnju energije ili u daljnjoj preradi.

2.1. Vizija razvoja

Definiranje vizije razvoja Kantona odražava namjeru i širinu promjena koje građani Kantona žele u razdoblju od 2016. do 2020. godine. Vizija je karakteristična za tu sredinu – objedinjuje geostrateški središnji položaj Kantona u srcu Bosne, vrijednost i dobrotu ljudi, veliko prirodno bogatstvo te težnju Kantona da postane prostor ugodnog života koji pruža priliku za uspjeh. Kanton svoj razvoj temelji na industrijskim i ljudskim resursima, prirodnim i turističkim potencijalima te bogatom kulturno-povijesnom naslijeđu i neonečišćenoj prirodi. Takav razvoj karakterizira princip održivosti i integracije, gdje svaki sektor zadržava svoje osnovne razvojne ciljeve, a zajedno ih ostvaruju u obliku uravnoteženoga razvoja.

Vizija razvoja Kantona Središnja Bosna: „Iz srca Bosne ključa ljepota i dobrotu čovjeka, bogatstvo prirode, gdje se ugodno živi i svaki čovjek ima priliku za uspjeh.“

Za poboljšanje ukupnoga stanja okoliša planiraju se uspostaviti mjerne stanice za kvalitetu zraka i povećati broj pogona i poduzeća koja izvješćuju o onečišćenju te povećati pokrivenost

područja Kantona organiziranim sakupljanjem otpada, udio otpada koji se adekvatno zbrinjava i razinu reciklaže. Unaprjeđenje i razvoj infrastrukture treba pridonijeti dostupnosti komunalnih usluga, smanjenju gubitka vode te povećanju dužine uređenih cesta na području Kantona. Zaštitom i sanacijom okolišnih sastavnica želi se smanjiti broj crnih točaka, odlagališta, klizišta i kontaminiranih lokacija. Prioritet u okviru ovoga strateškoga cilja jest i povećanje iskorištavanja obnovljivih izvora energije za proizvodnju električne i toplinske energije te smanjenje emisije GHG plinova.

Slika 3. Ciljevi održivog razvoja u svetu i primjena na područja SB kantona

3. Ciljevi održivog razvoja EU

Cilj je održivog razvoja zadovoljiti potrebe današnjih naraštaja, a da se pritom ne ugrožava sposobnost budućih naraštaja da zadovolje vlastite potrebe. Održivi razvoj uključuje sveobuhvatan pristup u okviru kojeg se gospodarski, društveni i okolišni aspekti objedinjuju i međusobno osnažuju.

UN-ov Program do 2030., koji su svjetski čelnici prihvatili 2015., novi je globalni okvir za održivi razvoj te je u njemu utvrđeno 17 ciljeva održivog razvoja. On predstavlja predanost

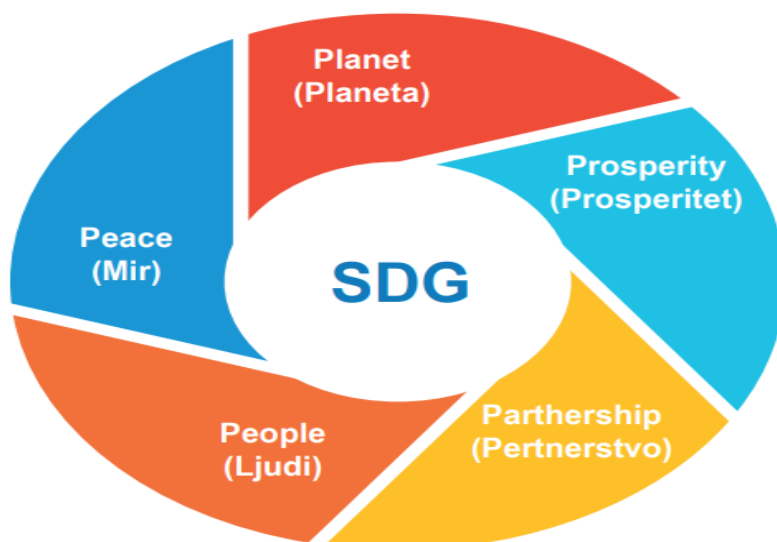
iskorjenjivanju siromaštva i postizanju održivog razvoja do 2030. u cijelom svijetu, i to tako da nitko ne bude zapostavljen.

Ciljevima održivog razvoja osigurava se ravnoteža triju dimenzija održivog razvoja: gospodarske, društvene i okolinske. Njima se utvrđuju konkretni ciljevi za idućih 15 godina, usmjereni među ostalim na:

- ljudsko dostojanstvo
- regionalnu i globalnu stabilnost
- zdrav planet
- pravedna i otporna društva
- uspješna gospodarstva.

Novom Agendom održivog razvoja 2030. drukčije je definisan koncept saradnje unutar međunarodne zajednice u pogledu globalne obaveze stvaranja bolje budućnosti za ljude i planetu, temeljem kojeg će svijet ići putem održivog razvoja. Dok su milenijski razvojni ciljevi bili usmjereni na zemlje u razvoju, Agenda 2030. je globalni sporazum kojim se utvrđuje univerzalni, sveobuhvatni program djelovanja za sve zemlje uključujući nacionalne politike.

Agenda 2030. usvojena je nakon trogodišnjeg procesa konzultacija, u kojem su bile zastupljene sve društvene skupine na svim razinama. Agenda se nastavlja na milenijske razvojne ciljeve, ali i na druge dokumente kao npr. zaključke Konferencije UN o održivom razvoju Rio + 20 i Konferencija o financiranju razvoja. Nova Agenda je opsežnija, a za uspješnu provedbu treba uključiti sve resurse, domaće i međunarodne, javne i privatne. Sve zemlje moraju dati svoj doprinos, uzimajući u obzir razinu razvoja, nacionalni kontekst i vlastite mogućnosti.

Slika 4. Područja od ključne važnosti za implementaciju ciljeva OR u kantonu

Ciljevi pridonose promicanju približavanja zemalja EU-a, unutar društava i s ostatkom svijeta. EU je u povoljnom početnom položaju kad je riječ o održivom razvoju te je u potpunosti predan, zajedno sa svojim državama članicama, ulozi predvodnika u provedbi UN-

ova Programa do 2030. Ciljevi održivog razvoja uključeni su u svih 10 prioriteta Europske komisije.

Evropska komisija je u studenome 2016. iznijela svoj strateški pristup za provedbu Programa do 2030., uključujući ciljeve održivog razvoja.

Poveznica: Daljnji koraci prema održivoj europskoj budućnosti

Ključne mjere za provedbu Programa do 2030. godine:

- uključivanje ciljeva održivog razvoja u politike i inicijative EU-a na svim razinama, pri čemu je održivi razvoj nužno vodeće načelo u svim politikama Europske komisije;
- redovito izvješćivanje o napretku EU-a od 2017.godine;
- napredak u provedbi Programa do 2030. u suradnji s vladama zemalja EU-a, Europskim parlamentom, drugim europskim institucijama, međunarodnim organizacijama, organizacijama civilnog društva, građanima i drugim dionicima;
- pokretanje platforme s više dionika na visokoj razini za potporu razmjeni najboljih praksi u provedbi u različitim sektorima na nacionalnoj razini i razini EU-a;
- razvijanje dugoročnije vizije za razdoblje nakon 2020.godine.

Radi promovisanja održivog razvoja diljem svijeta EU će i dalje raditi s vanjskim partnerima koristeći se svim instrumentima koji su dostupni u okviru njegovih vanjskih politika te će posebno podupirati nastojanja u zemljama u razvoju.

Europska unija se obvezala kako će raditi na provedbi Programa Ujedinjenih naroda za održivi razvoj 2030. unutar EU-a (npr. budućim inicijativama EU-a, među ostalim, strategijom kružnog razvoja koja je usmjerena na promicanje održivih modela proizvodnje i potrošnje) te u okviru vanjskih politika EU-a podržavanjem provedbe ciljeva u drugim zemljama, posebno onima kojima je to najviše potrebno.

Slika 5. Ciljevi EU održivog razvoja

Globalni ciljevi održivog razvoja, koji se održavaju na Srenjobosanski kanton:

Cilj 1. Iskorijeniti siromaštvo svuda i u svim oblicima

Cilj 2. Iskorijeniti glad, postići sigurnost hrane i poboljšanu ishranu te promovirati održivu poljoprivredu

Cilj 3. Zdravlje - Osigurati zdrav život

Cilj 4. Osigurati kvalitetno obrazovanje te promovirati mogućnosti cjeloživotnog učenja

Cilj 5. Postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i djevojke

Cilj 6. Osigurati pristup pitkoj vodi za sve, održivo upravljati vodama te osigurati higijenske uvjete

Cilj 7. Osigurati pristup pouzdanoj, održivoj i modernoj energiji po pristupačnim cijenama

Cilj 8. Promovirati uključiv i održiv ekonomski rast, punu zaposlenost i dostojanstven rad

Cilj 9. Izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovirati uključivu i održivu industrijalizaciju i poticati inovativnost

Cilj 10. Smanjiti nejednakost unutar i između država

Cilj 11. Učiniti gradove i naselja uključivim, sigurnim, prilagodljivim i održivim

Cilj 12. Osigurati održive oblike potrošnje i proizvodnje resursa

Cilj 13. Poduzeti hitne akcije u borbi protiv klimatskih promjena i njenih posljedica.

Cilj 14. Očuvati i održivo koristiti oceane, mora i morske resurse za održiv razvoj

Cilj 15. Zaštititi, uspostaviti i promovirati održivo korištenje kopnenih ekosustava, održivo upravljati šumama, suzbiti dezertifikaciju, zaustaviti degradaciju tla te spriječiti uništavanje biološke raznolikosti šume.

Cilj 16. Promovirati miroljubiva i uključiva društva za održivi razvoj, osigurati pristup pravdi za sve i izgraditi učinkovite, odgovorne i uključive institucije na svim razinama.

Cilj 17. Ojačati načine provedbe te učvrstiti globalno partnerstvo za održivi razvoj.

Zaključak

Ciljevi održivog razvoja UN Agenda 2030 i proces evropskih integracija BiH i ostalih država u okruženju su komplementarni, ta dva procesa jačaju jedan drugi i čine da reforme idu u pravom smeru. Ciljevi su globalni, ali je put njihovog ostvarenja u svakoj zemlji, region, kantonu, od krugu drugačiji. Agendu 2030 o održivom razvoju usvojilo je više od 150 država u septembru 2015. godine i ona obuhvata 17 ciljeva koja se bave pitanjima ekonomskog rasta, socijalne inkluzije, zaštite životne sredine, institucionalnog razvoja i saradnje na globalnom nivou. Rukovodstvo srednjobosanskog kantona, u okviru federacije BiH, posebnu pažnju posvećuje obrazovanju, ekonomskom razvoju i smanjenju emisije gasova staklene bašte i mjerama prevencije i adaptacije na klimatske promjene. Uslov za izgradnju moderne zajednice je uspostavljanje moderne ekonomije i posle fiskalne konsolidacije nastavljamo

ekonomske reforme u tom pravcu. Naš cilj je da gradimo društvo na znanju i reformi obrazovanja, a među ključnim prioritetima je da učimo decu kritičkom mišljenju i analitičkom razmišljanju. Usvajanjem Agende 2030 postignut je istorijski konsenzus u UN i ova ambiciozna agenda je stvaranje preduslova za bolji i prosperitetniji svijet. Ekonomski i socijalni razvoj ne mogu biti ostvareni i bez suočavanja sa bezbjednosnim izazovima na svim nivoima. Želimo ekonomiju na inovacijama i modernim tehnologijama, da se to radi na strateškom zakonodavnom okviru o klimatskim promenama i u pripremi je nacrt nacionalnog plana za odbranu od suše. Pridruživanje EU je od značaja za napredak Kantona, a konferencija koja nas je okupila ovde na Vlačiću pruža velike mogućnosti za razvoj, jer se Agenda 2030 i Strategija razvoja EU i jugoistočne Evrope u velikoj meri preklapaju. Ovaj Sporazum istorijski je događaj i važan korak prema globalnom djelovanju u području održivog razvoja. Ponosno ističemo snažno zalaganje EU-a za postizanje ambicioznog ishoda, od samog početka procesa. Riječ je o globalnom program, kojim su obuhvaćene sve zemlje, bogate i siromašne, u cilju potpune integracije ekonomske, društvene i okolišne dimenzije održivosti. Radi se o ključnom postignuću u pogledu dogovora cijelog svijeta oko zajedničkih ciljeva za održiviju budućnost. Odlučni smo provesti Program 2030. koji će predstavljati obris naše unutarnje i vanjske politike, kako bi se osiguralo da EU pruži maksimalan doprinos.

Literatura

- [1] Biočanin R. Tešić M. Menagement in energy efficiency in the Western Balkans security and eco-sustainable development, EMoNT-2016. Vrnjačka Banja 16-17.jun. 2016.
- [2] Biočanin R., Borovčanin J. Ekološki izazovi i bezbjednost (1-856), Internacionalni univerzitet Travnik, Travnik, BiH, 2016. Gašić B., Kostić B., Badić M, Biočanin R. Ekološki kriminalitet kao alergijski sindrom civilizacije i mere sigurnosne zaštite, IV Simpozijum sa međ. učešćem "Ekološko-duhovne vrednosti u multietničkom prostoru Srbije, Zapadnog Balkana, Evrope i sveta" SDEV-2016, CESNA B, Beograd, 08-10. septembar 2016. Novi Pazar.
- [3] Biočanin R., Mirković M., Hurem A., Badić M. Globalna imperija zla i mogućnost izlaska iz krize kroz eko-reinženjering održivog razvoja, Naučni skup sa međ. učešćem „Savremeno obrazovanje, nove tehnologije i održivi razvoj“, 13-14. maj 2016. Novi Pazar.
- [4] Biočanin R., Škrbić V. Ekološka bezbednost i održivi razvoj kao uslov za evropske integracije, NUBL, Banja Luka, 2011.
- [5] Jusufranić I., Biočanin R. Otpad i održivi razvoj, Internaciobnalni univerzitet Travnik, Travnik, 2012.
- [6] S. Neskovic, S. Ketin, P. Secerov, A. T. Djelic, M. Mirkovic, R. Biocanin: International politisc and ecology: special focus to the protection of air, Volume 27-No.11/2018 pages 7134-7138, Fresenius Environmental Bulleti, FEB.